

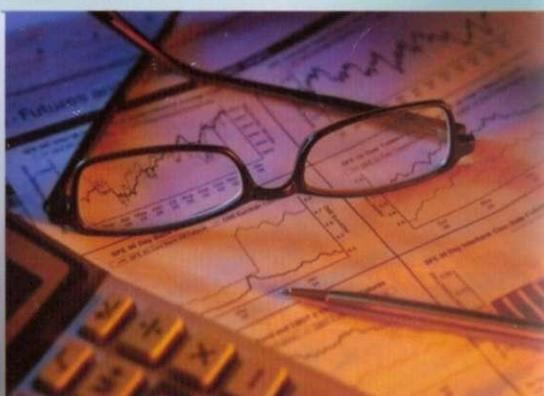

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ
ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ

САМАРҚАНД ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИНСТИТУТИ

ИЛМ ЙЎЛИДАГИ ИЛК ИЗЛАНИШЛАР

Иқтидорли талаба ва магистрантларнинг
“2017 йил – Халқ билан мулоқот ва инсон
манфаатлари йили”га бағишланган илмий
конференцияси материаллари
I-қисм

Самарқанд - 2017

МУНДАРИЖА

	бет
АГРОНОМИЯ ШҮЪБАСИ.....	3
Ҳ.Ҳайдарова, Т.Э.Остонакулов. Аҳоли иссиқхоналарида помидор зара F ₁ дурагайдан юкори ҳосил олиш сирлари.....	3
Т.Сайидхонов, С.Ҳамракулов, Н.Ҳоджаева. Қаттиқ бугдойнинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига экиш ва ўғит меъёрларининг таъсири.....	5
Р.Эргашев, Қ.Равшанов. Қаттиқ бугдойнинг истиклол навини ҳосилдорлигига ўғит меъёрларининг таъсири.....	6
Б.Нишонова, Р.Орипов. Деҳқончилкнинг янги тизимида оралиқ экинларнинг ўрни.....	7
Д.Некбоева, Х.Бекмурадова. Ёпик грунтда етиштириганда бодринг гетерозис дурагайлариининг махсуддорлик кўрсаткичлари.....	9
Д.Халикулов, И.Т.Эргашев, Н.Умиров. Занг касаллигига чидамли қаттиқ бугдойнинг нав намуналарини ўрганиш.....	10
Т.Шокиров, А.Элмуродов, У.Қаршиев. Ётиб қолишга чидамли бугдой нав намуналарини ўрганиш.....	12
Б.С.Қўшматов, И.Т.Эргашев, У.Ш.Қаршиева. Юмшоқ бугдойнинг тезпишарлик хусусиятини ўрганиш.....	13
F.Amanov, D.T.Abdukarimov, U.Qarshiyeva. Jahon kolleksiyasidagi arpa namunalari ning xo'jalik uchun ahamiyatli belgilarini o'rganish.....	14
Б.С.Қўшматов, Э.Зиёдуллаев, Н.Ж.Умиров. Сугориладиган майдонларда юмшоқ бугдойнинг шўрга чидамли нав намуналари.....	15
D.Sh.Nurvafoeva, K.Sh.Bozorov. Eroziyaning dehqonchilikka keltiradigan salbiy oqibatlari.....	17
А.Мухаммадиева, Б.Абдуҳолиқова, У.Қаршиева. Селекция учун қалта пояли юмшоқ бугдойнинг ётиб қолишга чидамли нав намуналарини танлаш.....	18
А.Мухаммадиева, У.Қаршиева. Kalta poyali navlarning xosildorlik kursatgichlari.....	20
Д.Эржигитов, У.Қаршиева, Т.Ҳоджакулов. Маҳаллий кузги юмшоқ бугдой навларининг ноқулай иқлим шароитларига чидамлилиги.....	22
А.Исмаилова. Влияние минеральных удобрений и нетрадиционных агродуд на продуктивность хлопчатника.....	23
М.Т.Кубаева, А.Л.Санакулов. Ангизда мош етиштиришда молибден (Mo) микроэлеметининг ҳосилдорлик ва унинг сифатига таъсири.....	25
М.Тугалова, Ф.Облокулов, И.Т.Эргашев. Картошка янги навларини вирусларга чидамлилигини баҳолаш.....	28
Ф.К.Жўраева, О.М.Назаров. Картошкани паст ҳароратдан химоялаш муаммолари.....	29
Н.Мансурова, Б.М.Эшонкулов, И.Т.Эргашев. Картошка генератив уруғларининг унувчанлигини аниқлаш.....	31
М.Абдуҷабборов, Т.Э.Остонакулов. Булунгур тумани “Ҳолмирзаев Суюнбой маскани” фермер хўжалигида картошканинг пикассо навини эртаги экин сифатида ўстириш технологияси.....	33
Б.Қўлдошев, Л.Н.Халилова. Янги кузги бугдой навларининг ўғитлашга таъсирчанлиги.....	34
А.Мамакулов, А.Элмуродов. Топинамбурнинг эътироф нави туганакларининг кесиб экишнинг кўпайиш коэффициентига таъсири.....	36
А.Элмуродова, О.Назаров, Б.Шониёзов. Интенсив бог шароитида олма дарахтининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига азотли ўғитларнинг таъсири.....	38

И.Ҳужакулов, Б.Шониёзов. Шартли сугориладиган тупроқлар шароитида минерал ва органик ўғитлар фондида криопротекторларнинг ток ўсимлиги ҳосилдорлиги ва совуқка чидамлигига таъсири.....	40
Р.И.Ибодуллаева, М.А.Ибодуллаева, М.А.Джаббарова (ТошДАУ). Анатомическое строение листа лекарственного <i>Senntora</i> (L.) Roxb. в условиях интродукции.....	42
Н.Назарова, Й.Тошпўлатов. Самарқанд шаҳрини кўкаламзорлаштиришда фойдаланилаётган манзарали дарахт ва буталар.....	45
Г.М.Ибрагимова, М.М.Комилова. Пакана бўйли мева дарахтларини ўстириш технологияси.....	49
З.Болқисв, Ш.М.Жумасв, Р.Орипов. Тирик бўз тупроқлар шароитида гўзанинг «Бухоро-102» нави ҳосилдорлигига маҳаллий калий ўғитининг таъсири.....	51
С.Ҳамидова, О.М.Назаров. Ошқовоқ етиштиришда минерал ўғит меъёрларини таъсири ва ўстириш усули.....	53
Ф.З.Имамов, Ф.Ҳ.Ҳошимов. Унаби боғида ресурс тежамкор ўғитлаш тизимининг ҳосилдорлик ва ҳосил сифатига таъсири.....	55
Д.У.Исмаилов (ТашГАУ Нукусский филиал). Севообороты и плодородие засоленных земель.....	58
M.Kubayeva, I.N.Bobobekov. Tuproqlarning og'ir metallar bilan ifloslanishi.....	60
M.Y.Qazakov, I.F.Mamasaliyev. Intensiv urug' mevali bog'larni parsha (kalmaz) kasalligidan himoyalash tizimi.....	61
Н.Тенглашова, У.Ш.Қаршиева, Х.Келдиёрова. Тезпишар бугдой нав ва намуналарини ўрганиш натижалари.....	62
Ф.И.Тошкентбоева, Ғ.С.Ғайбуллаев, А.Х.Ҳамзаев. Бугдойнинг экинбоплик сифатларига агротехник омилларнинг таъсири.....	64
Э.А.Уракова, М.Луков. Эртаги муддатда экилган кунгабокар ҳосилдорлигига кўшимча чанглатишнинг таъсири.....	66
З.Б.Ҳакимова, П.Х.Бобомирзаев. Сугориладиган ерларда экиш муддатларининг қаттиқ ва юмшоқ бугдой навлари уруғларининг дала шароитида унувчанлигига таъсири.....	68
А.Саидова Р.Норкулова, И.Т.Эргашев. Картошка навларини бир йилда икки ҳосил олишга ярқилигини баҳолаш.....	69
Б.Турдиев, М.А.Хайитов, М.Машрабов. НКФУ ўғит меъёрининг қарам ҳосилдорлигига корреляцион боғлиқлиги.....	70
З.Бобокулова, Х.А.Келдиёров (СамДУ). Адир минтакаларида кўп йиллик арпа ва жавдарлардан пичанзорлар тайёрлаш имкониятлари.....	72
З.Мунинова, Х.Х.Келдиёрова (СамДУ). Кузги бугдой навларининг қишлаш даврида сийракланиш даражаси.....	74
Г.С.Аҳадова, О.Р.Умаров, М.А.Хайитов. Мақбул озика режими сифатли ҳосил гарови.....	75
М.Абдурашидова, М.Қ.Луков. Кунгабокар эртапишар дурагайлариининг яратилиши.....	77
Ш.Раджабова, Т.Ортиков. Азотли ўғитларнинг пайариқ туман тирик бўзтупроқлари озик режимига таъсири.....	79
Г.Д.Носирова, В.И.Исмоилов. Жавдар етиштириш давр талаби.....	81
Н.В.Абулкасимова, Т.Э.Остонакулов. Тарвуз тезпишар деҳқон ва фермер навларини такрорий экин сифатида ўстириш имкониятлари.....	82
Н.Р.Аминова, Т.Э.Остонакулов. Бухоро вилояти шўрланган ерларида қовун амири навини ўстириш хусусиятлари.....	86

Eroziya jarayonida, asosan, uch omil qatnashadi: tuproq, suv va havo. Eroziyani paydo bo'lish mexanizmini o'rganish shuni ko'rsatadiki, bu jarayon yuqorida aytilgan omillarning o'zaro aloqasi natijasida paydo bo'ladi, ya'ni, yomg'ir, suv, shamol va havo almashinuvi kabi hodisalar yer relyefini buzadi, tuproqning yuza qatlamida yemirilish, yuvilish yuz beradi.

Irrigatsiya eroziyasi tuproqning yuvilishi yoki uning ustki qatlami buzilishi qishloq xo'jalik ekinlarini egatlab yoki bostirib sug'orish natijasida sodir bo'ladi. Qolaversa, jo'yakni uzun olib me'yoridan ortiq sug'orishda ham bu holat yuz beradi. Egatlab sug'organda tuproqning bir qismi jo'yakning ichidan, bir qismi esa yon tomonidan yuviladi. Aslida tuproqning yuvilish jarayoni sug'oriladigan maydonlarga suvning me'yoridan ortiq berilishi, egatlar bo'ylab oqimning tezlashishi, tuproqning yuza qatlamidagi oziq moddalar yuvilishidan boshlanadi.

Irrigatsiya eroziyasining keng tarqalishiga suv sarfining ko'pligi, maydonning kengligi, suv taraladigan egatlarning juda uzunligi, tuproq tarkibi, sug'orish madaniyati va texnikasi kabi bir biriga bog'liq bo'lgan sharoitlar sabab bo'ladi. Eroziya ta'sirida tuproqning agrokimyoviy, agrofizikaviy, suv hamda mikrobiologik xususiyatlari sezilarli darajada yomonlashadi, natijada tuproq unumdorligi, ayniqsa, uning gumusli qatlamlarini qalinligi kamayadi, bu ko'rsatkichlar o'z navbatida ekinlar hosildorligini 40-50 foizgacha kamaytirib, hosil sifati yomonlashishiga olib keladi.

Sug'orish eroziyasi tufayli dehqonchilik qilinadigan tipik bo'z tuproqlarning har bir gektaridan 150-200 tonnagacha tuproq va u bilan birgalikda 700-800 kg gumus, 100-120 kg azot, 150-160 kg fosfor, 210 kg kaliy va o'simliklar uchun foydali bo'lgan boshqa ko'plab oziq elementlari ham yuvilib ketadi. Natijada, keyingi yillarda ko'pchilik sug'oriladigan va eroziyaga uchragan yerlarda kuzgi bug'doy hosili o'rtacha 2,2-2,6 t/ga ni tashkil etmoqda.

Bugungi kunda irrigatsiya eroziyasi tufayli O'zbekistonda sug'oriladigan yerlardan yiliga 250-300 ming tonnaga yaqin paxta hosili belgilanganidan kam olinmoqda. Birgina Samarqand viloyatida qishloq xo'jaligiga yaroqli yerlarning 47 % turli darajada eroziyaga uchragan bo'lib, shundan 29,3 % i kuchsiz yuvilgan, 15,4 % i o'rtacha yuvilgan, 2,3 % i kuchli yuvilgan maydonlar tashkil etadi. Ana shuning hisobiga har yili viloyat bo'yicha yo'qotilayotgan paxta 30-32 ming tonnadan ko'proqni tashkil etadi.

Shuning uchun ham, qishloq xo'jaligi ekinlarini noto'g'ri sug'orish natijasida ro'y beradigan irrigatsiya eroziyasiga uchragan qishloq xo'jalik ekinlaridan yuqori va sifatli hosil yetishtirishda, go'ng va mineral o'g'itlarni tuproqlarni yuvilish darajasini inobatga olgan holda tabaqalashirib qo'llash, zamonaviy sug'orish tizimlarini va ilg'or texnologiyalarni joriy etishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, yerlardan samarali foydalanish, tuproq unumdorligini saqlash, qayta tiklash va oshirish bo'yicha ko'rsatib o'tilgan tadbirlarni amalga oshirish – tabiat inomi – tiriklik manbai bo'lgan. Ona tuproqni asrab-avaylash, uni muhofaza qilish, undan oqilona va samarali foydalanishga xizmat qiladi. Agar tuproq rivojlanishini va unumdorligini shakllanish qonuniyatlari o'rganilib, atrof-muxitga zarar yetkazmasdan, ekologik muvozanatni buzmasdan qishloq xo'jaligida foydalanish tashkil etilsa, uning unumdorligi kamaymaydi, aksincha oshib boradi. Respublikamizda kelajak avlodlarimizga unumdor tuproqlarni qoldirish imkoniyatini yaratish bilan birga oziq-ovqat xavfsizligi ham ta'minlanadi.

СЕЛЕКЦИЯ УЧУН КАЛТА ПОЯЛИ ЮМШОҚ БУҒДОЙНИНГ ЁТИБ ҚОЛИШГА ЧИДАМЛИ НАВ НАМУНАЛАРИНИ ТАНЛАШ

**А.Мухаммадиева – магистрант, У.Қаршиева – илмий раҳбар, доцент,
Б.Абдухоликова – ассистент**

Жаҳон деҳқончилигида буғдой экини етакчи ролни уйнаб, экиладиган майдони ва донининг ялпи ҳосили бўйича биринчи уринини эгаллайди ва 216,220 млн гектар ерга экилади. У асосан нон, кондитер ёки макарон маҳсулотлари тайёрлаш учун, ун ишлаб чиқариш мақсадида етиштирилади.

хусусиятларини ўрганиш, ҳосилдорлигини, ётиб қолишга, занг касалликларига чидамлилигини ва дон сифатини аниқланди. Усимликнинг ётиб қолишга чидамлилигини 1-9 балли шкала бўйича аниқлади. Бизнинг тажрибаларимизда усимликнинг ётиб қолиши купрок учради. Тажриба утказилган йиллар усимликларни ётиб қолишга чидамлик бўйича баҳолаш учун анча мақбул йиллар булди. Май ойининг бошларида бошоклаш даврида ёмғир ёгиши, кучли шамол булиши бунга асосий омил булди. Жами урганилган нав намуналарида пояннинг баландлиги 75 смдан 120 смгача булди.

Бизнинг изланишларимиз натижасида (калта пояли намуналар асосан Украина, Мексика, Хитой, Франция, Қозоғистондан келтирилган намуналар умумий урганилаётган намуналарнинг 45 % ташкил етди. Биз тадқиқотларимиз натижасига кура шунга амин булдикки, усимлик бўйи 95 -100 см булганда ҳам ётиб қолишга чидамли ва юқори ҳосилга ега булган намуналар борлиги аниқланди. Ўсимликнинг бўйи ва унинг ётиб қолишга чидамлилиги. Ўтказилган тадқиқотлар давомида ўрганилган нав намуналарни ичидан К-4834 рақамли Сентрифен намунаси, К-2786 рақамли Мураккаб дурагай 23, К-6918 рақамли Полукарлик, К-2468 рақамли Амбер-1 нав намуналари ётиб қолишга чидамли сканлиги кузатилди, ҳамда танлаб олинган нав намуналаридан келгуси селекция жараёнида фойдаланиш учун селекционерларга тавсия этилди.

Шуни тақидлаш лозимки, калта пояга ега бўлган бугдой навлари маҳсулдор ва ўртача маҳсулдор бўлиши билан бирга ётиб қолишга чидамли бўлиши ҳам кузатилди. Келтирилган малумотларга етибор берадиган булсақ, юқори ҳосилдорликка ега булган Мексиканинг К 2786 (Мураккаб дурагай 23) 74,0 с/га, ўсимлик бўйи 90 см, К-3034 (Мураккаб дурагай) нав намунасида ҳосилдорлик 75,2 с/га бўйи 89 см, К-3009 нав намунасида ҳосилдорлик 74,5 с/га, бўйи 95 см, еканлиги кузатилди. Андоза “Ҳосилдор” навида еса ҳосилдорлик 55,0 с/га, ўсимлик бўйи 113 см ни ташкил етди.

KALTA POYALI NAVLARNING XOSILDORLIK KURSATGICHLARI

А.Мухаммадиева – магистрант, У.Қаршиева – илмий раҳбар, доцент

Ҳосил элементлари ва маҳсулдорлик ко'рсаткичлари. Навга бaho берishда унинг маҳсулдорлиги yetakchi mezon hisoblanadi. Dehqonchilik madaniyati yuqori, zamonaviy qishloq xo'jalik ishlab chiqarishi uchun hosildorlik potentsiali yuqori bo'lgan navlar zarur. U ko'pgina hosil elementlari majmuidan iboratdir. Hosil elementlarini ayrimlari (boshqoq uzunligi, undagi boshqoqchalar soni) nav va turning xususiyatlariga bog'liq va kam o'zgaruvchan, qolganlari (mahsuldor tuplanish, boshqoqdagi donlar soni, 1000 dona don vazni) tashqi muhit sharoiti bilan chambarchas bog'liq va yillar bo'yicha sezilarli darajada o'zgaruvchanlikka moyil. Shuning uchun hosildorlikni oshirish maqsadida yangi navlar yaratish uchun boshlang'ich materialni hosil elementlariga qarab tanlashning ahamiyati katta.

Ko'pchilik tadqiqotchilar boshqoqning don olish darajasi hosildorlikni muhim elementlaridan biri deb xisoblaydilar. Boshqoqdagi boshqoqchalar soni turga va navga xos belgi bo'lib, boshqoq shakllanish davridagi tashqi muhit sharoiti, o'simlikni ekish va oziqlantirish usuliga, kunning uzunligiga bog'liq holda o'zgaradi. 1000 dona urug' vazni - hosilning muhim bir tarkibiy qismidir. U o'zida navning o'ziga xos xususiyatini aks ettirish bilan birga yetishtirish sharoitini qulaylik darajasini belgilaydi.

Don shakllanishida 1000 dona urug' vaznining yuqori bo'lishi mo'l va barqaror hosil olishni hal qiluvchi belgisidir. Tuproqda namlik yetishmasligi, yuqori harorat, zamburug' kasalliklari bilan zararlanish 1000 dona urug' vaznini kamayishiga olib keladi.

Maydon birligidan olinadigan don xosili hosil elementlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, to'g'ridan-to'g'ri navning hosildorligiga tegishlidir.

Maydon birligidan olinadigan bug'doy hosildorligi ko'pgina omillarga, shu jumladan, tashqi muhit sharoitiga bog'liqdir.

A.V.Puxalskiy (1981) navlarni shartli ravishda ikki guruhga bo'ladi: boshqoqdagi donlar vazni nisbatan kamroq bo'lgan, hosil asosan yuqori mahsuldor tuplanish hisobiga shakllanadigan mayda boshqoqli va ikkinchi guruh mahsuldor tuplanishi kam va boshqoq mahsuldorligi bo'yicha birinchi o'ringa chiqadigan yirik boshqoqli navlar..

Bug'doy hosildorligini oshirish bilan birga, donning sifatinı oshirishga ham erishish, ayniqsa oqsil va kleykovina mikdorini va sifatinı yuqori bo'lishiga erishish muhimdir. Bu ko'rsatkichlar ekologik sharoit va agrotexnikaga bog'liq bo'lishi bilan birga, ko'p jihatdan navning biologik va genetik xususiyatlariga ham bog'liq.

Hosildorlik-bu navning eng muhim belgisi bo'lib, seleksiya muammolarini yechishda asosiy omildir.

Seleksiya ishida boshlang'ich manbani ta'rifiylaydigan asosiy ko'rsatkichlar hosildorlik va mahsulot sifatidir. Bug'doyning yangi navlarini yaratishda va ishlab chiqarishga tadbir etishda yil sayin yuqori va sifatli mahsulot berishi uchun ularni quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha baholash lozim:

Seleksiya jarayonida boshlang'ich manbalardan tanlab olingan nav namunalari faqat mahsuldorlik bo'yicha baholanadi, chunki ular oz va kichik maydonchalarga ekiladi. Keyinchalik kolleksiya namunalarining hosildorligi aniqlangandan so'ng ham mahsuldorlik bo'yicha baholash o'z imkoniyatini saqlab qoladi. Bug'doyning hosildorligi mahsuldor poya soni, boshqoqdagi don soni, 1000 dona don vazni kabi ko'rsatkichlar bilan belgilanib, ko'p hollarda o'simlikning mahsuldorlik ko'rsatkichlari navning hosildorligini belgilashni.

Ko'pchilik hollarda hosildorlik bir xil bo'lganligi bilan, uning strukturaviy tuzilishi har xil bo'lishi mumkin va mahsuldorlikni oshirishda boshlang'ich manbalarga qo'yilayotgan talablar ham o'zgaradi.

Bug'doy namunalari boshqoqdagi don soniga may oyining ikkinchi va uchunchi dekadasidagi haroratning keskin ko'tarilishi juda katta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki yuqori harorat natijasida boshqoqchalarda don hosil bo'lmaydi yoki rivojlanishdan orqada qolib ketadi. Shuning uchun ham bahorgi yumshoq bug'doy namunalarining boshqoqdagi don soniga seleksiya jarayonlarida katta e'tibor beriladi.

Tajribalarda o'rganilgan bug'doy nav va namunalarining hosildorlik ko'rsatkichlari

Nav namuna va mamlakat nomi	Takrorlar bo'yicha hosildorlik, s/ga				
	I	II	III	IV	o'rtacha
Sanzar-8 (andoza)	62,4	61,8	60,3	62,1	61,7
Nikoniya (Rossiya)	65,4	64,5	63,0	64,3	64,3
K60035(Yaponiya)	62,5	61,9	63,0	62,3	62,5
Sam QXI 16	66,0	65,2	64,2	66,2	65,4
Agro 70 (Bolgariya)	63,8	64,5	63,0	64,6	64,0
K60035(Yaponiya)	61,3	60,6	59,4	60,7	60,5
Sam QXI 707	60,3	61,4	62,0	61,9	61,4
Sam QXI 225	64,5	63,8	62,0	64,1	63,6
Sam QXI 412	61,0	60,2	59,0	59,8	60,0
Dubr 232(Peru)	65,0	64,6	62,8	64,8	64,3
NPN-5-454(Ukraina)	60,0	59,3	58,5	59,4	59,3
FRL-2004 (AKSh)	62,5	62,2	61,0	62,3	62,0
K2314(Fransiya)	60,5	61,8	58,0	64,1	60,6
Seri 21(Turkiya)	61,0	60,2	59,0	59,8	60,0
K6060(Meksika)	63,0	62,6	62,8	64,8	62,3
YaF102(Rossiya)	57,0	59,3	58,5	59,4	58,3

Tadqiqotlarimiz natijalari shuni ko'rsatadiki, tajriba dalasida o'rganilgan nav va namunalarining hosildorlik ko'rsatkichlari ularning mahsuldorligiga bog'liq ravishda takrorlar